

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація. В статті окреслено основні напрями реформування вищої освіти, звертається увага на проблеми відбору змісту освіти у вищій школі, формування рефлексивного мислення у суб'єктів вищої професійної освіти, реалізації принципів Болонського процесу у вітчизняній вищій освіті.

Ключові слова: вища професійна освіта, освітній рівень, діяльнісний підхід, зміст освіти, рефлексивне мислення, Болонський процес.

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления реформирования высшего образования, проблемы отбора содержания образования в высшей школе, формирования рефлексивного мышления у субъектов высшего профессионального образования, реализации принципов Болонского процесса в отечественной высшей школе.

Ключевые слова: высшее профессиональное образование, образовательный уровень, деятельностный подход, содержание образования, рефлексивное мышление, Болонский процесс.

Annotation. The Authors outline major directions of higher education reformation, dwell on problems of educational content selection, forming of reflective thinking in subjects of higher professional education, Bologna process principles realization in domestic higher school.

Key words: higher professional education, educational level, activity theory, educational content, reflective thinking, Bologna process.

Актуальність. Вища професійна освіта - найважливіший соціально-державний інститут, що виконує функцію підготовки молодого покоління до розв'язання в майбутньому професійних завдань у певній сфері діяльності й передбачає досить високий рівень сформованості у випускників різних умінь і навичок, а також здатності постійно їх удосконалювати. На сучасному етапі система вищої професійної освіти відіграє все більшу роль у житті суспільства. Сучасні дослідники під професійною освітою розуміють «результат становлення й розвитку особистості», а однією з головних цілей професійної освіти є створення умов для оволодіння професійною діяльністю, одержання кваліфікації або ж, у необхідних випадках, перекваліфікації для включення людини в громадсько-корисну працю

відповідно до її інтересів і здібностей. Причому для кожної окремої людини її професійна освіта виступає у двох іпостасях:

- як засіб самореалізації й самоствердження, оскільки найбільшою мірою людина розкриває власні здібності у праці й, у першу чергу, у професійній праці;
- як засіб стійкості, соціального самозахисту й адаптації людини в умовах ринкової економіки, як її власність, капітал, яким вона розпоряджається або буде розпоряджатися як суб'єкт на ринку праці [1].

Для того, щоб зрозуміти природу й рушійні сили розвитку вищої освіти у сучасному суспільстві, необхідно розглянути суспільно-політичні й науково-технічні тенденції, що можна спостерігати в індустріально розвинутих країнах, а саме:

- зростання наукоємних виробництв, для ефективної роботи яких більше, ніж 50% персоналу повинні складати особи з вищою освітою;
- інтенсивне зростання обсягу наукової й технічної інформації, що призводить до її подвоєння за 7-10 років;
- швидка зміна технологій, що викликає моральне старіння виробничих потужностей за 7-10 років;
- висування на перший план наукових досліджень, що проводяться на стику різних наук;
- наявність потужних засобів автоматизації не тільки фізичної, але й розумової діяльності;
- зростання кількості людей, які беруть участь у науковій діяльності;
- постійне й стає зростання продуктивності праці;
- підвищення рівня доходів населення, що призводить до зростання попиту на освітні послуги.

Як відповідає вища освіта розвинутих країн на перелічені виклики часу? У багатоплановому процесі реформування освіти виділяються наступні напрями:

1. Демократизація вищої освіти.
2. Створення науково-навчально-виробничих комплексів як специфічної для вищої школи форми інтеграції науки, освіти й виробництва.
3. Фундаменталізація освіти.
4. Індивідуалізація навчання.
5. Гуманітаризація й гуманізація освіти.
6. Комп'ютеризація вищої освіти.
7. Тенденція переходу до масової вищої освіти.
8. Автономізація університетів.
9. Зростання вимог до професіоналізму викладачів.
10. Створення системи регулярної оцінки ефективності діяльності вищих навчальних закладів з боку суспільства [2].

Реалізація вище наведених напрямів реформування вищої освіти передбачає, на нашу думку, наступне:

- все більш глибоке усвідомлення того факту, що кожний освітній рівень є органічною частиною системи безперервної освіти, що вирішує проблеми наступності різних її ступенів;
- технологізацію навчання;
- перехід від інформативних до активних методів і форм навчання із включенням у діяльність тих, хто навчається, елементів проблемності, наукового пошуку, різноманітних форм самостійної роботи - перехід від школи відтворення до школи розуміння, школи мислення;
- перехід до засобів організації навчального процесу, що спрямовані на інтенсифікацію засвоєння;
- перехід до такої організації взаємодії педагога й студента, при якій акцент переноситься з навчальної діяльності викладача на пізнавальну

діяльність того, хто навчається.

Ми вважаємо, що найбільш вагомою й значущою з наведених є тенденція діяльній спрямованості професійної освіти. На відміну від знаннево-орієнтованого підходу, що довгий час панував у вищій освіті й робив наголос на формуванні у студентів міцних систематизованих знань, діяльній підхід зміщує акцент у підготовці фахівців на формування здатності до активної діяльності, творчої професійної праці. Не тільки засвоєння знань, а й оволодіння процесом, засобами й знаряддями діяльності стає важливим компонентом розвитку особистості студента в процесі навчання.

На нашу думку, для вдосконалення професійної підготовки у вищому навчальному закладі необхідна така організація навчального процесу, при якій студенти мають бути залучені до інтегративної діяльності, що містить пізнавальний, ціннісно-орієнтований, перетворюючий, комунікативний, естетичний компоненти. Для цього у всіх циклах дисциплін фахової підготовки необхідно передбачити посилення зазначених компонентів діяльності за рахунок включення у навчальний процес підготовки усних і письмових доповідей і повідомлень, використання ігрового моделювання й інших ігрових форм навчальних занять, виконання міждисциплінарних науково-дослідних робіт, залучення студентів до предметних гуртків, а також посилення емоційних компонентів усіх форм занять.

Опановуючи обрану спеціальність у вищому навчальному закладі, студенти мають виконувати завдання, що обираються ними самостійно або пропонуються викладачами й відповідають наступним вимогам:

- мають суспільно-корисну значущість і певних користувачів;
- доступні для виконання, але відрізняються високим рівнем складності. Отриманий в результаті продукт (матеріальний або духовний) має бути високої якості;
- потребують від студента активного застосування теоретичних

знань, а також додаткового залучення наукової, довідникової й іншої літератури, розробки проекту продукту, технології її отримання, плану дій з його реалізації з врахуванням наявних можливостей;

- передбачають можливості колективної діяльності.

Проаналізуємо, на що потрібно звернути увагу у зв'язку зі зміною підходів до професійної освіти.

Однією з першочергових проблем, що має вирішувати сучасна вища освіта, є проблема відбору змісту, який має відображати всі особливості професійної діяльності випускника вищого навчального закладу в проекції на навчальний процес. Відбір змісту вищої освіти має ґрунтуватися на загальнодидактичних принципах (науковості, наочності, доступності тощо), що покликані регулювати як процес відбору і конструювання професійної освіти, так і вибору форм і методів організації навчальної діяльності. Ми приєднуємось до думки А.В. Коржуєва й В.А. Попкова, що окрім наведених принципів необхідно відмітити ще й такі:

- принцип відповідності змісту освіти потребам суспільного розвитку;
- принцип єдності змістової й процесуальної сторін навчання;
- принцип структурної єдності змісту освіти на різних її рівнях;
- принцип випереджувального розвитку освіти [3].

Слід зазначити, що відмінності дидактики вищої школи від дидактики загальної середньої освіти є достатньо суттєвими.

По-перше, відмітимо, що різними є цілі середньої й вищої освіти. На відміну від загальноосвітнього навчального закладу, де передбачається формування загальних, надпрофесійних знань з можливою певною профілізацією у старших класах, у вищій освіті системоутворюючим є процес формування у студентів знань, умінь і навичок, професійного мислення й здатності до майбутньої професійної діяльності.

По-друге, у вищій школі іншим є характер педагогічної взаємодії. З одного боку, студент є більш вмотивованим до навчання, ніж учень; з другого боку, більш кваліфікованим є викладач вищого навчального закладу.

По-третє, обсяг навчального матеріалу у вищій школі є таким, що потрібні принципово нові, ніж у середній школі, методи й форми навчання.

Але сьогодні вища школа часто орієнтується на злегка модернізовані школярські методи роботи, коли на лекції переважає звичайний шкільний виклад навчального матеріалу, а на семінарах і практичних заняттях – повторення того, що було на лекції. Студент (особливо на перших курсах) навчається тільки тому, щоб не бути відрахованим і не намагається свідомо опанувати обрану спеціальність.

Формування у випускників умінь цілісного сприйняття оточуючого світу й відчуття єдності з ним, поєднання професійної мобільності, що ґрунтується на відображенні у змісті освіти основ сучасних знань, наданню йому методологічної й світоглядної спрямованості, об'ємному відображенню навколишнього середовища й підготовки фахівця у певній конкретній галузі, що передбачає набуття знань з обраної спеціальності, є важливим аспектом у професійній підготовці.

На сьогоднішній день зміст освіти відбирається, виходячи з вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця (ОКХ), що моделює його професійну діяльність і є складовою галузевого стандарту підготовки фахівця з певної спеціальності. Зміст освіти представлено в освітньо-професійній програмі (ОПП), що моделює зміст освітньо-професійної підготовки і, також, є складовою галузевого стандарту підготовки фахівця з певної спеціальності. У ньому зазначено перелік навчальних дисциплін з мінімально визначеним обсягом навчального навантаження з кожної з них. Обсяг годин, відведених на лекційні, семінарські, практичні заняття представлено у стандарті вищого навчального закладу – навчальному плані.

Аналіз власного практичного досвіду роботи зі стандартами освіти

свідчить про те, що, на нашу думку, існує проблема адекватності змісту освіти функціям і задачам професійної діяльності майбутнього фахівця. Пов'язаною з проблемою змісту освіти є проблема його конструювання при переході з одного освітнього рівня на наступний, адекватне вираження фундаментальних знань у матеріалі професійно-орієнтованих дисциплін.

Наступним завданням, що має вирішувати вища освіта, на нашу думку, є створення у процесі організації діяльності студентів настанови на неперервне продовження освіти, виходячи з потреб епохи науково-технічного прогресу, яка потребує постійного оновлення й поповнення знань. Тому метою вищої освіти має стати не стільки наповнення студента певним обсягом знань, скільки формування у нього усвідомленості необхідності проектування стратегій саморозвитку та самоосвіти як підґрунтя майбутньої професійної діяльності. Принцип провідної ролі самоосвіти, конструювання власних освітніх і професійних маршрутів, на нашу думку, є однією з головних ознак сучасної вищої освіти. Цей принцип передбачає в якості обов'язкової умови високу ступінь вмотивованості студента до систематичного підвищення рівня власних знань, розуміння того, що не можна заспокоюватися та припиняти самоосвіту.

Актуальною проблемою вищої школи вважаємо формування рефлексивного мислення у суб'єктів вищої професійної освіти. Це обумовлено тим, що останнім часом у вітчизняній системі освіти впроваджується багато нововведень: достатньо широко представлені нові інформаційні технології, різноманітні форми оцінювання пізнавальної діяльності (рейтингові системи, тестування). Ці інновації потребують з боку викладачів вищих навчальних закладів всебічного критичного осмислення, розуміння придатності тієї чи іншої ідеї, усвідомлення її доцільності. Розвиток рефлексивного мислення студентів дозволяє їм правильно оцінювати власні можливості і оптимізувати вибір форм подальшого професійного навчання і вдосконалення, які дозволять ефективно й згідно з

їх особистими вподобаннями досягти запланованих результатів.

Окремої уваги заслуговує проблема реалізація принципів Болонського процесу у вітчизняній вищій освіті. На думку дослідників, впровадження компетентісного підходу до навчання у вищій школі є необхідною умовою її вирішення.

Аналіз багаторічних європейських напрацювань із запровадження компетентісного підходу до визначення результатів вищої освіти дає підстави стверджувати, що цей підхід дає змогу зробити вітчизняну вищу школу дійсно зрозумілою, порівнюваною, якісною. Сьогодні в Європі для вищої школи визначені загальні компетентності випускника й специфічні (предметні) компетентності для дев'яти предметних галузей. Фактична компетентність випускника певного освітнього циклу (бакалаврського, магістерського чи докторського) конкретного галузевого спрямування, кредитний вимір її досягнення – ось що дійсно може зробити вищу школу нашої країни впізнаною й визнаною в Європі. Тобто, на думку вчених, необхідно змістити акценти з освітнього процесу на його результати. За компетентісним підходом, первинною і системоутворюючою стає не процесуальна (навчально-викладацько-оцінювальна) складова, що разом з тим не принижує її важливості, а результативна, виражена в термінах компетентностей. Вимірюваний результат детермінує процес з його досягнення.

Вітчизняні вчені, ознайомлюючись з програмами навчальних дисциплін, констатують, що з точки зору результату тут мало, що змінилося, а визначення кредитної ваги дисципліни часто-густо звелось до заміни 54-годинного кредиту на 36-годинний, що, до речі, мінімум на 20% перевищує загальноєвропейський (20-30 годин на всі види освітньої діяльності, включаючи самостійну роботу). Тобто у нинішній вітчизняній практиці, апріорі, передбачено й закладено витратну, не конкурентно спроможну педагогіку вищої школи, яка для досягнення того самого, що і в Європі,

результату потребує значно більше часу. Натомість у вищій школі розвинених європейських країн якісно готують фахівців, часто, витрачаючи менше 10-15 тижневих аудиторних годин. Не помітно, зазначають вони, суттєвих змін й у корегуванні форм навчання, методів викладання, способів і засобів оцінювання, що забезпечують досягнення й адекватне вимірювання запланованого результату [2, 4].

Для впровадження принципів Болонського процесу у діяльність вітчизняних вищих навчальних закладів, на наш погляд, слід вжити низку заходів щодо діяльності науково-педагогічних працівників, які в них працюють. Саме вони забезпечують якість освіти й професійної підготовки. Нині у викладацькому корпусі поступово відбувається зміна поколінь, але цей вид діяльності не часто обирається талановитими випускниками ВНЗ, молодими науковцями й успішними практиками. Адже дуже велика прірва між трудомісткістю праці викладача та його заробітною платою. Підвищення заробітної плати українського викладача до рівня його західноєвропейського колеги сприятиме залученню до лав освітян молоді, яка володіє сучасними інформаційними технологіями, іноземними мовами, легко сприймає освітні інновації. Сьогодні назріла необхідність підготовки викладачів з європейським досвідом викладання. Кращих викладачів слід делегувати для роботи на 1-2 семестри до іноземних вищих навчальних закладів для засвоєння європейських педагогічних технологій, а змістовні звіти про стажування друкувати в центральних педагогічних виданнях для ознайомлення широкого педагогічного загалу.

Вважаємо за необхідне зупинитися на проблемі формування ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього процесу, серед яких можна виокремити духовні, соціально-політичні, інтелектуальні цінності. Розгляд освіти взагалі та вищої освіти, зокрема як атрибуту людської цивілізації, як вічної властивості соціальної форми руху матерії, дозволяє виявити універсальний аксіологічний сенс освіти. Значення освіти у такому контексті визначається

тим, що вона допомагає індивіду увійти у світ культури й соціальних відносин, сприяє виявленню природи людини, і в цьому її соціальна цінність й сенс. Цінність такого підходу в тому, що він запобігає ситуації “освіта без культури і культура без освіти” [5].

Рівень розвитку інтелектуального капіталу нації, країни, регіону характеризується інтелектуальним потенціалом, до якого входять:

- система освіти (освітні заклади);
- рівень комп’ютеризації;
- система комунікацій;
- система науки (наукові заклади);
- бази даних (традиційні й електронні бібліотеки);
- інтелектуальна власність (патенти, ліцензії, технології) [6].

Перелічені компоненти тісно взаємопов’язані, проте система освіти посідає серед них перше місце. Тому саме реформування системи освіти, метою якої є створення сприятливих умов для розвитку особистості впродовж життя, зокрема, її фахового зростання, є запорукою розвитку національного інтелектуального потенціалу.

Література

1. Новиков А.М. Профессиональное образование в России / А.М. Новиков. – М. : 1997. – С. 45.
2. Луговий В.І. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти та їх вплив на модернізацію вищої школи України // IV Міжнародна науково-методична конференція „Сучасні тенденції розвитку вищої освіти, трансформація навчального процесу у технологію навчання” (25-26 жовтня 2007 року) : Мат. конф. – К. : Вид-во ДУІКТ, 2007. - С. 237–243.
3. Коржуев А.В., Попков В.А. Традиции в высшем профессиональном образовании / А.В. Коржуев, В.А. Попков. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 302 с.
4. Таланова Ж.В. Ідентифікація вищої освіти та її результату (порівняння міжнародного і національного досвіду) / Ж.В. Таланова // Вища освіта України № 3 (додаток 2). – 2008 р. – Тематичний випуск „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології”. – Т. 1.
5. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти: Монографія ./ За ред. В.М. Бебика. – К. : МАУП, 2004. – 200 с.
6. Марчук Є. Стратегічна орієнтація суспільства – рух на випередження / Є. Марчук // Стратегічна панорама. – 1999. – № 4.